

PIERRE BOURDIEU
Genel Sosyoloji
Collège de France Dersleri
(1981-1983)

Bu eser, Institut français kurumunun yayına destek programından yararlanmıştır.
Cet ouvrage a bénéficié du soutien des Programmes d'aide à la publication de l'Institut français.

Sociologie générale. VOLUME 1: Cours au Collège de France (1981-1983)

© 2015 Éditions Raisons d'Agir / Éditions du Seuil

İletişim Yayınları 211 • Politika Dizisi 211

ISBN-13: 978-975-05-3130-9

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Melike Işık Durmaz

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnu Abbas

DÜZELTİ Berkay Üzüm

DİZİN Ece Ziya

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

PIERRE BOURDIEU

Genel Sosyoloji

Collège de France Dersleri
(1981-1983)

Sociologie générale
VOLUME 1
Cours au Collège de France
(1981-1983)

ÇEVİREN
Zuhal Emirosmanođlu

PIERRE BOURDIEU (1930-2002) 20. yüzyılın en önemli sosyolog ve düşünürleri arasında yer alır. Neo-liberalizm karşıtı küresel hareketin öncü fikir insanlarından. École des Hautes Études en Sciences Sociales ve Collège de France'da dersler vermiş, Avrupa Sosyoloji Merkezi'ni, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* dergisini ve *Raisons d'agir* yayınevi'ni yönetmiştir. Sosyoloji ve antropoloji alanında pek çok klasik eserin yazarıdır.

Türkçeye çevrilmiş diğer eserleri şunlardır: (Jean-Claude Passeron ile) *Les Héritiers: les étudiants et la culture*, 1964 [*Vârisler: Öğrenciler ve Kültür*, çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı, Heretik Yayıncılık, 2014]; (Alain Dardel ile) *L'Amour de l'art: Les musées et leur public*, 1966 [*Sanat Sevdası*, çev. Sertaç Canbolat, Metis Yayınları, 2011]; (Jean-Claude Passeron ile) *La reproduction: Éléments d'une théorie du système d'enseignement*, 1970 [*Yeniden Üretim*, çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı, Özlem Akkaya, Heretik Yayıncılık, 2015]; *La Distinction. Critique sociale du jugement*, 1979 [*Ayırım. Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Ayşe Günce Berkkurt, Derya Fırat Şannan, Heretik Yayıncılık, 2015]; *Questions de sociologie*, 1980 [*Sosyoloji Meseleleri*, çev. Aslı Sümer, Büşra Uçar, Filiz Öztürk, Mustafa Gültekin, Heretik Yayıncılık, 2016]; *Choses dites*, 1987 [*Seçilmiş Metinler*, çev. Levent Ünsaldı, Heretik Yayıncılık, 2013]; *Les règles de l'art: genèse et structure du champ littéraire*, 1992 [*Sanatın Kuralları. Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı*, çev. Necmettin Kamil Sevil, YKY, 2006]; (Loïc Wacquant ile) *Invitation à la sociologie réflexive* 1992, 2014 [*Düşünümsel Sosyolojiye Davet*, çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, 2021]; *Les raisons pratiques: sur la théorie de l'action*, 1994 [*Pratik Nedenler. Eylem Kuramı Üzerine*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Hil Yayınları, 2006]; *Sur la télévision*, 1996 [*Televizyon Üzerine*, çev. Alper Bakım, Sel Yayıncılık, 2019]; *Les usages sociaux de la science. Pour une sociologie clinique du champ scientifique*, 1997 [*Bilimin Toplumsal Kullanımları. Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*, çev. Levent Ünsaldı, Heretik Yayıncılık, 2013]; *Méditations pascaliennes*, 1997 [*Akademik Aklın Eleştirisi. Pascalca Düşünme Çabaları*, çev. P. Burcu Yalın, Metis Yayınları, 2016]; *Contre-feux*, 1998 [*Karşı Ateşler*, çev. Sertaç Canbolat, Sel Yayıncılık, 2017]; *La domination masculine*, 1998 [*Eril Tahakküm*, çev. Bediz Yılmaz, Bağlam Yayınları, 2014]; *Le Bal des célibataires. Crise de la société paysanne en Béarn*, 2002 [*Bekârlar Balosu*, çev. Çağrı Eroğlu, Dost Kitabevi, 2010]; *Esquisse pour une auto-analyse*, 2004 [*Bir Otoanaliz İçin Taslak*, çev. Murat Erşen, Bağlam Yayınları, 2013]; (Roger Chartier ile) *Le sociologue et l'historien*, 2010 [*Sosyolog ve Tarihçi*, çev. Zuhal Karaca, Açılım Kitap, 2014]; *Sur l'Etat. Cours au Collège de France (1989-1992)*, 2012 [*Devlet Üzerine. Collège de France Dersleri (1989-1992)*, çev. Aslı Sümer, İletişim Yayınları, 2015]; *Homo academicus*, 1984 [*Homo Academicus*, çev. Nazlı Ökten, Arzu Nilay Kocası, Eren Gülbey, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021].

İÇİNDEKİLER

YAYINA HAZIRLAYANLARIN NOTU	11
-----------------------------------	----

1981-1982

28 Nisan 1982	15
Araştırmayı öğretmek	16
Araştırmanın mantığı ve sunumun mantığı	20
Sınıflamak ne demektir?	21
Sınıflayan özneleri sınıflamak	23
İnşa edilmiş bölümler ve gerçek bölümler	24
Hakaret	27
5 Mayıs 1982	31
Kurucu edim	32
Hakaret, sihirli bir davranış	35
Bireylerin kodlanması	39
Gerçekliği parçalara bölmek	41
Sosyoprosesyonel kategoriler örneği	43
12 Mayıs 1982	45
Nesnel sınıflama ve nesnellik	46
Nesnel göstergeler ve benlik temsil stratejileri	48
Anıtsal tarih için bir parantez	50
Sosyolojik aklın hileleri	52
Nesnel göstergelerin nesnel bir tanımı mı?	55
Nesnelci moment	57

Tüm perspektiflerin geometral mekânı.....	59
Örneklem sorunu.....	62
19 Mayıs 1982	65
Tanımlama ilkesinin meşru tanımı	66
Tesis edici edimler olarak araştırma işlemleri.....	67
Mücadele konusu olarak sınıflamalar.....	70
Nesnelcilik ve nesnelciliğin nesneleştirilmesi.....	73
İyi bir sınıflama ve skolastik yanlılık.....	74
Teorik sınıflama ve pratik sınıflama.....	77
26 Mayıs 1982	81
İkilikleri aşmak	81
Gerçeklik ve gerçekliğin temsilleri.....	84
Toplumsal olanın özerkliği ve bilinçlenme meselesi.....	87
Hukuk, teori etkisinin özel durumu.....	92
Ortakduyu olarak sözcükler.....	93
2 Haziran 1982	97
Kutsama edimi.....	97
Sınıflama için simgesel mücadele.....	100
Simgesel sermaye.....	104
Gruplar arasındaki sınırların manipülasyonu.....	108
Sermayesini savunmak.....	111
9 Haziran 1982	119
Simgesel sermaye biriktirimi.....	120
Nesneleştirme biçimleri olarak isimler ve unvanlar.....	122
Resmileştirme.....	124
Simgesel sermayenin kurumsallaşması.....	127
İki beden.....	129
Resmî olarak onaylanmış imgelemler.....	134
16 Haziran 1982	137
Birisi adına hareket etmek.....	137
Vekâlet üzerine.....	141
Devlet ve perspektivizm.....	144
Toplumsal dünya hakkındaki hakikat sorunu.....	146
Uzlaşma ya da nesnel kanıtlar yoluyla geçerli kılma.....	150

1982-1983

5 Ekim 1982	155
Araştırmada retrospektif yanılısma ve teorik gerçekdışılık	156
Bir aksiyomlaştırma çalışması	159
Bilimsel kavramlar	161
Temel sorular	163
Realist tanımlama ve etkileşimci tanımlama	166
Sosyoloji için metafizik zorunluluklar	169
Demir tozları	174
12 Ekim 1982	179
Toplumsal olanın ikili varoluşu	180
Nesneleştirme ve toplumsal olanın bedenselleşmesi	183
Öznellik/nesnellik karşıtlığını aşmak	186
Bilimsel kavrayış ve pratik kavrayış	194
Okuma ve sanat eseri örneği	196
Gelecek derslerin içeriği ve dinleyicilerin soruları	202
19 Ekim 1982	205
Bilinçten yoksun duyu	205
Mekanist yanılıgı ve entelektüalist yanılıgı	208
Kral-sosyologluk eğilimi	213
<i>Gnoseologia inferior</i> 'un bilgisinin önündeki entelektüel engeller	219
<i>Orthe doxa</i> olarak habitus	223
2 Kasım 1982	231
Konumlar ve yatkinlıklar	232
Tarihin iki hali	236
Oyun duyusu	238
Pratik bilgi	241
Oyuna yatırım yapmak ve illusio	243
Hane içi libidonun duygusal aktarımları ve konformizm	247
Ekonomi söyleminin eleştirisi	249
Ekonomi pratiklerinin ekonomik koşulları	254
9 Kasım 1982	263
Husserl'de alışkanlık	263
İktisatta karar teorisi	265
Mekanizmden ve erekçilikten kaçınmak	268
Makine teorisi	270
Dilin ontolojik gücü	272
Halk kültürü, halk dili	276

Marksist teleoloji.....	279
Kolektiflerin şeyeştirilmesi ve kişileştirilmesi.....	281
Habitusun sunduđu çözümler.....	285
16 Kasım 1982.....	291
Beklentilerin olasılıklara uyarlanması.....	291
Ereçlilikten kaçınmak.....	293
Toplumsal olanın içselleştirilmesi.....	295
Zorunluluğun bedenselleşmesi.....	297
Kurucu ritüeller.....	301
Düzene çağrı: Ailenin okulla ilişkisi örneği.....	304
Anket ilişkisinde toplumsal ilişki.....	307
Gizli ikna, simgesel şiddet.....	308
Süreklilik paradoksu.....	309
Âlimane ilişkinin eleştirisi.....	311
23 Kasım 1982.....	317
İkircil bir söylem.....	318
Âlimane görünmek.....	320
Sosyolog nereden konuşur?.....	324
Disiplinler uzamında sosyoloji.....	326
Disiplinler hiyerarşisinin bilinçdışı yapıları.....	332
Felsefe/sosyoloji/tarih.....	333
Epistemolojik mücadeleler, toplumsal mücadeleler.....	335
Sosyolojinin ne yaptığını bilmek.....	339
30 Kasım 1982.....	343
Cüretkârlık olarak sosyoloji.....	343
Konumlar, yatkınlıklar ve konum alışlar.....	348
Sosyologlar zümresi ve akademik üsluplar.....	350
Kurulmuş konumlar ve kurulacak konumlar.....	353
Zihinsel yapılar ve nesnel yapılar.....	357
Alanın dönüşümleri: Üniversite sisteminin durumu.....	359
Dışsal zorlamaların kırılması.....	362
Mücadele stratejileri.....	364
Alanın sınırları.....	365
Entelektüel alan.....	367
7 Aralık 1982.....	369
Yapısal düşünme biçimi.....	369
Simgesel sistemlerden toplumsal ilişkilere.....	372
Bilgilerin ortaya çıkışı üzerine parantez.....	375
Güçler alanı ve mücadeleler alanı.....	377

Toplumsal bir konumu düşünmek.....	378
İlişkisel bir uzam nasıl inşa edilir?.....	382
Sermayenin dağılımı ve farklı yapılar.....	384
Alanlararasılıklar.....	387
Sermaye dağılımının yapısına geri dönüş.....	388
Alanın ve sermayenin karşılıklı bağımlılığı.....	391
Büyük sermaye türleri.....	393
Sermaye türlerinin birbirine dönüştürümü.....	394
14 Aralık 1982.....	399
Bir düşünme biçimi.....	399
Alan ve istatistiki yığışım.....	401
Alan kavramı (1): Teorik güzergâh.....	402
Alan kavramı (2): Pratik güzergâh.....	409
Alan ve ortam.....	410
Alan ve etkileşim.....	412
Alan ve ağ.....	414
Alan ve konumlar.....	416
Alan ve durumun temsili.....	418
Nesnel ilişkiler uzamı ve etkileşimler uzamı.....	419
Alan, grup, popülasyon, birey.....	421
Temsiller ve pratik duyu.....	422
Alanlar arasındaki homolojiler.....	424
11 Ocak 1983.....	425
Fizikalizm ve semiyolojizm.....	425
Billurlaşmış tarih olarak yapı.....	427
Rulet ve poker.....	429
Rant ya da satış alternatifi.....	430
<i>Amor fati</i>	431
Edebiyat alanının verimli sahası.....	432
Yönteme karşı sanat: Karizmatik ideoloji ve “edebiyat sosyolojisi”.....	435
Dolayım olarak alan.....	438
Edebiyat alanı ve metinlerarasılık.....	439
Kiazmatik bir yapı.....	442
Özerkleşme, hiyerarşileştirme, kurumsallaşma.....	446
Kültürel üretim alanında entelektüeller.....	451
18 Ocak 1983.....	455
Tersyüz bir dünya.....	456
İktidar alanı ve kültürel üretim alanı.....	459
Muhafazakâr entelektüeller.....	461

Simgesel meşrulaştırma yasası.....	464
Kültürel üretim alanı içindeki mücadelelere geri dönüş.....	466
Değişmezlerin ortaya çıkışı.....	471
Yapı homolojisi aracılığıyla arzın talebe uyarlanması.....	474
Özerkliğin ele geçirilmesi.....	476
Üretimlerin hiyerarşisi ve hitap edilen kitlelerin hiyerarşisi.....	478
25 Ocak 1983.....	483
Kültürel girişimlerin ekonomik mantığı.....	484
Pratiğin hakikati.....	486
Kayıtsızlığın farklılaşmış getirileri.....	489
Piyasanın çelişik getirileri.....	490
Alanın kurallarının altüst olması.....	492
Zamansallıklar ve “şahsiyetler”.....	494
Müşteriler ve rakipler: Eğitim sisteminin dolayımı.....	496
Kuşaklar ve devrimler.....	498
Eskime ve ölümsüzleşme biçimleri.....	501
Aşmak için aşmak.....	502
Mümkünler uzamında yön bulmak.....	504
Güzergâh ve habitus.....	508
Kurgunun inançsız söküümü.....	510

Ekler

Collège de France Yılığında Yayımlanan Ders Özetleri.....	515
1981-1982.....	515
1982-1983.....	517
Genel Sosyoloji Dersinin Pierre Bourdieu Külliyyatındaki Yeri	
PATRICK CHAMPAGNE - JULIEN DUVAL.....	523
KAVRAM DİZİNİ.....	537

YAYINA HAZIRLAYANLARIN NOTU

Bu kitap Pierre Bourdieu'nün Collège de France'ta verdiği derslerden oluşmaktadır. Bourdieu, Mart 2001'de bu kurumda verdiği son dersten birkaç ay sonra, son öğretim yılının (2000-2001) derlemesini *Science de la science et réflexivité*¹ [Bilimin Bilimi ve Düşünümsellik] başlığı altında yayımlamıştı. Vefatının ardından iki kitap yayımlandı: 2012'de *Devlet Üzerine* ve 2013'te, sırasıyla 1989-1992 ile 1998-2000 yıl aralıklarındaki derslerine denk gelen *Manet. Une révolution symbolique* [Manet. Sembolik Bir Devrim].² Elinizdeki bu cilt, Bourdieu'nün Collège de France'ta ilk beş yıl verdiği seminerlere, kendi verdiği adla “Genel Sosyoloji Dersleri”nin yayımını başlatmış oluyor. İlk iki yılın dersleri, yani Nisan ile Haziran 1982 arasında verdiği yaklaşık birer saatlik sekiz ders ile Ekim 1982 ile Ocak 1983 arasındaki yaklaşık ikişer saatlik on üç ders bu ciltte yer alıyor. Daha sonra yayımlanacak ikinci bir cilt, sonraki üç yılın derslerini içerecek.

Bu “Genel Sosyoloji Dersleri” baskısı, devlet üzerine dersinin yayımlanması sırasında belirlenen, sadakat ve okunurluk arasında orta yolu bulma amacı güden editoryal seçimlere uygun biçimde yapıldı.³ Sözlü dilden yazılı dile geçişe, biçimsel düzeltmeler (tekrarlar, istemsiz dil kullanımları türünden), sözlü söylemin fazlalıklarının çıkarılması gibi, konferans ve seminerlerini gözden geçirdiğinde Bourdieu'nün uyguladığı kurallara bağlı kalan,

1 Raisons d'agir, Paris, 2001.

2 *Sur l'État. Cours au Collège de France 1989-1992*, Seuil/Raisons d'agir, Paris, 2012 [*Devlet Üzerine. Collège de France Dersleri (1989-1992)*, çev. Aslı Sümer, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015]; *Manet. Une révolution symbolique. Cours au Collège de France 1998-2000, suivis d'un manuscrit inachevé de Pierre et Marie-Claire Bourdieu*, Seuil/Raisons d'agir, 2013.

3 Bkz. *Sur l'État* editör notları, s. 7-9.

ufak bir yeniden yazım eşlik etti. Oldukça istisnai olmakla birlikte, kimi zaman son derece doğaçlama oldukları için, genel olarak da kayıtların durumu tatmin edici bir metni yeniden kurmaya olanak vermediği için, bazı gelişme bölümlerinin de çıkarılması yoluna gittik. Genel anlamda, kesin olarak yazıya dökülmesi mümkün olmadığı durumda, duyulması imkânsız olan ve kayıtların anlık kesintiye uğradığını gösteren sözcük ve pasajlar [...] işareti ile belirtildi. Bölüm ve paragraflara ayırma, ara başlıklar ve noktalama, yayına hazırlayanlara aittir. Bourdieu'nün ana konusundan uzaklaştığı ara sözler, uzunluklarına, öncesinde ve sonrasındaki cümlelerle kurdukları ilişkiye göre farklı farklı işlemler gördü ve en kısa olanları iki çizgi arasında verildi. Bu gelişme kısımları, metne göre belli bir özerklik ve mantık yürütme çizgisinden kopukluk gösterdiğinde, parantez içinde verildi. Çok uzun olduklarında ise başka bir bölüme konu oldular. Sayfa altı dipnotları ise metnin genelinde üç farklı şekilde düşüldü. Tespit edilebildiği durumda, Bourdieu'nün doğrudan (ya da üstü kapalı) gönderme yaptığı kimi kaynaklara, faydalı olduğu düşünüldüğünde bu metinlerden kısa alıntılarla yer verildi. Kimi parantezler ise değinilen konular etrafında konuya temas eden, bu derslerden önce ya da sonra yayımlanmış olan Bourdieu metinlerini okura tanıtmaya amaçlı güdüyor. Son tür kullanım ise bağlamlaştırma unsurlarını içeriyor; örneğin günümüz okuru ya da Fransız bağlamını az bilen okur için örtük olabilecek göndermeler için bu tür metinler eklendi.

Ekte *L'Annuaire du Collège de France. Cours et travaux* [Collège de France Yıllığı-Dersler ve Çalışmalar] içinde yayımlandığı şekliyle derslerin özetlerine tekrar yer verildi.

Kitaba katkılarından dolayı Bruno Auerbach, Donald Broady, Christophe Charle, Johan Heilbron, Thibaut Izard ve Remi Lenoir'a teşekkürü bir borç biliriz.

PATRICK CHAMPAGNE, JULIEN DUVAL,
FRANCK POUPEAU, MARIE-CHRISTINE RIVIÈRE

1981-1982

28 Nisan 1982

Araştırmayı öğretmek – Araştırmanın mantığı ve sunumun mantığı
– Sınıflamak ne demektir? – Sınıflayan özneleri sınıflamak –
İnşa edilmiş bölümler ve gerçek bölümler – Hakaret

Bu yıl ve önümüzdeki yıllarda vereceğim seminerleri “Genel Sosyoloji Dersleri” olarak adlandırdım. “Genel sosyoloji” ifadesine baktığımızda son derece iddialı, “dersler” ifadesine baktığımızdaysa oldukça mütevazı bir başlık bu. Bana kalırsa “ders” kavramı zaten kendi sosyolojik tanımını içeriyor ve ister istemez belli bir tevazu barındırıyor. Benim burada yapmaya çalışacağım şey, kendi çalışmalarım üzerine bir ders gibi algılanabilir. Elbette, yaptığım şey üzerine ders vermek için en uygun kişi ben olmayabilirim; çünkü bana kalırsa eğitim ile araştırma arasında bir nevi tezatlık var. En azından araştırmanın kendine özgü karmaşıklığı ile ders tanımının gerektirdiği sadeleştirme arasında... Yani, bu seminer tam bir ders niteliği taşımayacak ama yine de sözcüğün düz anlamıyla bir nevi ders olacak diyelim: Önerdiğim başlığın hakkını vermem gerekirse, kendi yaptığım çalışmanın bir nevi aksiyomlaştırılması diyebilirim; yani temel kavramlar ile bu kavramları bir araya getiren ilişkilerin yapısının birbirine nasıl eklemlendiğinin gösterilmesi. Meselenin ana hatlarını göstermek için, dersin toplumsal tanımıyla başlamak uygun buldum. Başka türlü de yapamazdım.

Önümüzdeki ders yılları boyunca, sırasıyla bir dizi kilit kavrama değineceğim. Bunları hem kavramsal hem de araştırmada oynadıkları teknik işlevleriyle ele almaya çalışacağım. Alan kavramını ele alırken, onu bir yandan fiziksel alan kavramına gönderme yaparak konumlandırarak, diğer yandan da fiziksel alan ile mücadeleler alanı olarak tanımlanan alan arasındaki ilişkileri sorgulayacağım. Ardından alan kavramı ile habitus kavramı arasındaki ilişkileri inceleyeceğim; ki bu beni, pratiklerin gerekçesi ya da belirlenimi konusunu incelemeye sevk edecek. Daha açık ifade etmem gerekirse, alan kav-

ramı ile habitus kavramının birbirine eklenmesiyle ortaya çıkan eylem mantığının benim için ne ifade ettiğini açıklamaya çalışacağım. Son olarak, farklı alan türleri ile farklı sermaye türleri arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışacağım. Bölüm başlıkları kısaca bunlardan oluşuyor. Fakat bu yılki derslerde yapacaklarıma bir çerçeve çizmek için bunları peşinen söylemek istedim. Bu yıl, sosyal bilimlerde her türlü teorileştirme girişiminin önkoşulu olduğunu düşündüğüm şey üzerinde durmak istiyorum: Yani bilimsel özne ile ele aldığı nesne arasındaki ilişkiyi, daha kesin bir ifadeyle, bilen özne olarak bilimsel özne ile onun nesnesi olarak eyleyen özneler bütünü arasındaki ilişkiyi ele almak istiyorum.

Bu soruları fazla teorikleştirmeden sorgulayabilmek için, tüm sosyal bilimlerin temel bir işlemi olan sınıflandırma işlemine dönmek istiyorum. Her tür sosyal bilim, istatistiki analiz yapabilmek ve inşa edilmiş sınıfların istatistiki analizlerini karşılaştırabilmek için, araştırma evrenini ve nesnelere sınıflara ayırmak zorundadır. Ben bu işlemi, örneğin biyoloji, zooloji ya da botanik gibi doğa bilimlerindeki sınıflandırma işlemleriyle karşılaştırarak ele almak ve daha açık bir ifadeyle, bilim insanının ürettiği sınıflandırma, bu sınıflandırmayı ürettiği koşullar ve toplumsal faillerin pratiklerinde uyguladıkları sınıflandırmalar arasındaki ilişkiyi tespit ederek sorgulamak istiyorum.

Araştırmayı öğretmek

Bu benim ilk dersim olduğu için, klasik hatiplerin dediği gibi *captatio benevolentiae*, yani iyi niyetinize sığınarak, ders verme tarzımı baştan açıklamak istiyorum. Açıklamaya çalışacağım yöntem, alışlageldik bir yöntem mi yoksa olağandışı mı bilmiyorum, ama benim için başka türlü zaten mümkün değil. Bir yandan dersin asla bir ders olmadığını söyleyerek, bir yandan da bu dersin olabildiğince bir ders mahiyetinde olmasına çalışarak, adına “araştırma eğitimi” desek bile kurgusal bir yanı olan “eğitim”in kaçınılması imkânsız yansızlaştırma etkisini bertaraf etmek istiyorum. [Eğitimin böyle bir etkisi vardır] çünkü aslında kendi içine kapalıdır; araştırma yollarını açıklamak yerine araştırmanın sadece sonuçlarını sunar. İçinde konuştuğum uzamın yapısı, dinleyici kitlesinin barındırdığı farklılıklar gibi nedenlerden ötürü, ben de bu kuraldan kaçınamayabilirim. Ancak ben, elbette toplumsal failere tanınan özgürlük sınırları içinde, bu etkileri iki şekilde bertaraf etmeye çalışacağım: Bir yandan şeylerin kendisinden, yani araştırmacı olarak kendi deneyimimden ve şu anda yürütmekte olduğum çalışmalardan ya da katılımcıların çoğunun doğrudan erişimine açık sosyal deneyimlerden yola çıkarak, öte yandan dinleyicilerin işbirliğine güvenerek... Monoloğa düşmem ka-

çınılmaz –içinde bulunduğumuz durumun mantığı bunu gerektiriyor–, ancak ders sonunda bana sözlü olarak ya da bir sonraki ders başında yazılı olarak yöneltebileceğiniz sorular sayesinde, sizlerle diyalog kurabilmeyi umuyorum. Bu şekilde yanlış anlaşılmaları düzeltebilir, itirazlara ya da sorulara cevap verebilir ya da verilecek cevabım olmadığını beyan edebilirim ve bu gibi durumlarla sıkça karşılaşacağımız açık... Bunu katiyen laf olsun diye söylemiyorum, çünkü en çekingenlerinizden, bir kâğıt parçasına yazacakları bir hayli soru bekliyorum. Ayrıca geri kalan dinleyicilerin de, ders sonlarında karşılıklı sohbetlerle, deyim yerindeyse beni sorguya çekeceklerini umuyorum.

Ders mantığından mümkün mertebe kaçınma kaygısının, konuşmamın retoriğinde ister istemez bir dizi etkisi olacaktır. Ders paradigması dediğim şey, önceden sosyolojik analizini de yaptığım *agregasyon** mantığına uyar¹ ve ben tam da bundan kaçınmak istiyorum. Ders dediniz mi dokunulmazlık aldınız demektir ve artık gelebilecek saldırılara karşı kalkanımız vardır. Araştırma yapmak ise bunun tamamen tersidir, çırılçıplak olmak demektir (kelimenin tam anlamıyla söylüyorum bunu); zayıf noktalarıyla, zafiyetleriyle uluorta durmaktır. Tanım itibarıyla bilimsel ilerleme ise tam da kalkanları indirmek, darbe almaya açık olmak demektir. Fransız tarzı ders mantığını kırmak, Fransız retoriğinde “ağır”, “uzun”, “tatsız” diye tarif edilen, kimi zaman kararsız, kimi zaman boğucu bir ifade biçimini benimsemeyi de beraberinde getiriyor. Gerektiğinde –ki bunu kasten yapmayacağımı bilin– bir hayli bunaltıcı olmaktan kaçınmayacağım. Fransız usulü eğitim; canlılığı, zarafeti, inceliği, basitliği teşvik ede ede, gerçeklere ve özellikle de toplumsal gerçeklere üstünkörü dokunup geçen, sanki altında kelimenin tüm anlamlarıyla bir zekâ duygusu yatıyormuş hissi uyandıran bu söylemlerle yetinmeye alıştırdı insanları. Çünkü bu söylemleri üretenler ya da dinleyenler, gerçekten zeki olduklarını düşünüyorlar ve her iki taraf da sanki büyük bir zekâ etrafında kenetlenmiş de karşılıklı olarak birbirlerini fevkalade anlıyorlarmış gibi davranıyorlar.

(*) *Agrégation*, Fransa'nın önemli öğretim kurumlarında ders verebilmek için geçilmesi gereken yeterlilik sınavıdır. Bu sınavı geçenler *agrégé* (agreje) sıfatıyla tanımlanır. Türkçede tam karşılığı olmadığından, Fransa'ya özgü tipik bir durumu tariflediğinden, metnin ilerleyen kısımlarında Türkçe söyleniş biçimleri kullanılacaktır – e.n.

1 Bkz. Pierre Bourdieu'nün Collège de France'da verdiği “Leçon sur la leçon” [Ders Üzerine Bir Ders] başlıklı açılış dersi. (Minuit, Paris, 1982). 1967'den itibaren, özellikle “Systèmes d'enseignement et systèmes de pensée” (*Revue internationale de sciences sociales*, cilt 19, sayı 1, 1967, s. 367-388) adlı makalede, Fransa'da *agregasyon* denilen “yüksek öğretmenlik sınavı uygulamalarını” anlatmıştır. Fransız eğitim sisteminde *agregasyonun* yeri hakkında bkz. *La reproduction*, Minuit, Paris, 1970; özellikle 181-184. sayfalar. [*Yeniden Üretim*, çev. Aslı Sümer, Özlem Akkaya, Levent Unsaldı, Heretik Yayınları, Ankara, 2015]. Daha sonra Bourdieu, *La Noblesse d'État* (Minuit, Paris, 1989) adlı kitabının özellikle 7 ile 181. sayfaları arasında, *büyük okullara* hazırlık sınıflarında görüldüğü şekliyle “Fransız tarzı” eğitim sistemi analizini geliştirecektir.

Benim aklımdaki haliyle, araştırma işinde insanın kendini sürekli aptal, yetersiz, eksik, ahmak hissetmesi gerekir (toplumsal açıdan büyük öneme sahip bu ahmak [*idiot*] sözcüğüne daha sonra tekrar döneceğim). Felsefe, yani en iyi felsefe, insanın kendini tümüyle teslim etmesini, bir şey bilmez halde olmasını salık verir. Bu, yazılan deneme metinlerinde gayet iyi görülür, gayet iyi ortaya konur (“bilmediğimi biliyorum”) ama pratiği maalesef çok zayıftır. Sosyolojide cehaletin erdemi, yani Kusalı Nicolas’ın² deyişiyle “cehalette bilgelik” erdemi, en sıradan şeyleri bile sorgulayacak düzeye gelmek için bilhassa önem arz ediyor. Örneğin benim bugün hak/hukuk kavramı için (Hak/hukuk nedir? Karar verme hakkına sahip olmak ne demektir?) ve atama [*nomination*]* kavramı etrafında yapacağım sorgulama gibi... (“Cumhurbaşkanı, çevresinden birini Fransız Merkez Bankası’na atadı” türünden, her gün okuduğumuz cümlelerde geçen ve aslında durup üstünde bir düşünmemiz gereken “atama” ne demektir?) Klasik eğitim [mantığının] (okulun tanımladığı haliyle) zarafetle tezat içinde olan bu ağır [üslubuna] kimi zaman maruz kalacaksınız. Bu neredeyse hep bilinçli, irade dahilinde olacaktır ve bu konuda otorite ben olduğum için de dinleyicilerim olarak bunu kabul etmek durumunda kalacaksınız.

Anlatacaklarım arasında, vardığım sonuçlar –ki tüm samimiyetimle söylüyorum, bunlar farklı düzeylerde, geçici sonuçlardır– benim için belli bir düşünme biçimine kıyasla önemsiz kalıyorlar. Örnek olarak, Benveniste’nin Collège de France’ta uzun yıllar verdiği bir dersin yayına dönüşmüş hali olan ve bana kalırsa bu kurumda yapılanların en iyi örneklerinden biri olan *Le Vocabulaire des institutions indo-européennes*³ [Hint-Avrupa Kurumlarının Söz Dağarcığı] başlıklı kitabından bahsedeceğim. Bu kitap, elbette ortaya koyduğu sonuçlar itibarıyla olduğu kadar sergilediği düşünme biçimiyle de hayranlık duyulacak bir kitap. Bu kitabı rastgele bir sayfadan ya da sonundan başlayıp okuyabilirsiniz; kitap zaten derslerin kronolojik akışını takip etmiyor. Evet, sıralama çok önemli değil ama her bölümde aynı *modus operandi*’nin [işleyiş tarzının] uygulandığını görürüz. Bu işleyiş tarzı, bir kez çözüldüğünde, artık okurun malı haline gelir ve onu Benveniste’nin –ne yazık ki– değinmediği konulara uygulaması ve kitabı kendisinin devam ettirmesi mümkün hale gelir.

2 Nicolas de Cues, *De la docte ignorance*, Flammarion, Paris, 2013 [1440].

(*) Fransızcada “nomination” sözcüğü atama anlamının yanı sıra ad verme, atfetme anlamı da taşır. Yazar burada ele aldığı örnekte her iki anlamı da içeren bir benzetme kullanmaktadır. Burada geçtiği şekliyle bir “atama” aynı zamanda kişiye “toplumsal bir isim/sıfat vermek/atfetmek” anlamına geliyor – e.n.

3 Bourdieu bu kitabı “Le sens commun” dizisinde yayımladı: Émile Benveniste, *Le Vocabulaire des institutions indo-européennes*, cilt I: *Économie, parenté, société*; cilt II: *Pouvoir, droit, religion*, içindekiler, tablo ve dizini hazırlayan Jean Lallot, Minuit, Paris, 1969.

Bana kalırsa ideal bir dersin vermesi gereken şey, hak ettiği anlamıyla “yöntem” denilen şeydir (çünkü “yöntem”, bugün artık ne anlama geldiği dahi anlaşılamayan, içi boşaltılmış bir sözcük... Yöntem ne dogmadır ne de tezler – elbette bir dönem filozoflar tezler öne sürüyorlardı ama benim tarzım kesinlikle bu değil). Amacım, bir dersin işleyişini olası tüm aksaklıklarıyla ortaya koyarak, farkına varmaksızın kazanılabilecek düşünme biçimleri ya da tarzları geliştirmek... Konuşmamda nasıl bir strateji izlediğimi anlatabildim sanıyorum: Konuşmamın aksayabilecek yönlerini peşinen mazur görmeyi, hatta ve hatta bunları kasten yapmış olabileceğimi düşünmenizi istiyorum; elbette her seferinde kasti olacak diye bir kaide yok. Moda tarzda bir konuşma yapmak isteseydim, sunumumu taslak kavramı üzerinden yapardım; çünkü gerçeklikten kopuk bir şekilde (Parisliyle özgü bir şekilde diyelim), insan, dilediği her şeyi söylenebilir. O zaman şöyle derdim: “Size bazı [çalışma] taslakları sunacağım, son derece muğlak şeyler söyleyeceğim, vb.” Ama ben böyle bir sunum yapmayacağım; çünkü bu, yüzde yüz doğru olan bir şeyi gerçeklikten koparmak anlamına gelir.

Bu girişi son bir uyarıyla bitirmek istiyorum. Araştırmanın temel işlemi olan adlandırmaya, sınıflamaya değinecek ve sosyolojinin temel meselelerinden birini, yani toplumsal sınıflar meselesini her yönden sorgulamak için bundan faydalanacağım. Burada pedagojik bir çelişki var, ancak yapmak istediğim şeyin tam anlamıyla işlemesi için, hem bunu yaparken aklımdan geçenleri (yani sizin karşınızda, sizlerle birlikte toplumsal sınıflar sorununu çözmeye çalışma derdimi) tamamiyle görmezden gelmeniz, hem de eşzamanlı olarak, düşüncemin ardında yatan şeyi, neyin peşinde olduğumu bilmeniz gerekiyor. Yani aynı zamanda hem size bunları unutturmak hem de sizin bunları bilmenizi sağlamak istiyorum.

Toplumsal sınıflar üzerine yığınla ders var ve eğer aranızda benim anlatıklarımı yetersiz bulan olursa, onlara bu sorun hakkında hayli kayda değer kaynakçalar önerebilirim. Bana kalırsa ihtiyacımız olan şey, belli bir amaca yönelmiş bir çalışma; yani biraz da kibirli bir şekilde söylendiği üzere “sorunu çözmek” yerine, en azından başlangıçta bildiklerimizi sorgulamamıza neden olacak şekilde “sorunu ortaya koymak”. Bu konuda eğer bir başka büyük ustanın ismini anacak olsam, Wittgenstein derim. Bize tüm bildiklerimizi ya da bildiğimizi sandıklarımızı unutturan ve her ne kadar adına layık her sosyolog toplumsal sınıflar⁴ üzerine mükemmel bir ders verebilecek olsa da, sınıflar meselesi gibi bir konu hakkında aslında hiçbir şey bilmediğimizi ya da çok az şey bildiğimizi hissettiren bu tür düşüncülere ihtiyacımız var.

4 Örneğin George Gurvitch, *Études sur les classes sociales*, Gonthier, Paris, 1966; Raymond Aron, *La lutte des classes*, Gallimard, Paris, 1964 [*Sınıf Mücadelesi*, çev. Erol Güngör, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992].

Bu noktada, tüm entelektüellerin entelektüelliğe ilk adımlarında, az çok uzun, az çok derin, az çok ciddi, az çok dramatik bir biçimde, yollarının Marksizmden geçmesinin ne anlama geldiğinin sosyolojisini yapmak gerekir. Yirmi yaşında bir insanın deneyimleyeceği türden, toplumsal sınıflar üzerine ne düşünülmesi gerektiğini biliyor olma duygusu üzerine bir bilgi sosyolojisi çalışması yapılması gerekir aslında: Neredeyse herkesin başına gelen ve kurumsal bir değeri olan bu kolektif deneyim, sınıflar sorununu sıfırdan ele almak ve sınıflandırmanın ne demek olduğunu sorgulamak gibi, aslında gayet basit olabilecek bir çalışmayı son derece zorlaştırabilir. Peki, toplumsal sınıf ile zoolojik, botanik vb. sınıf arasında nasıl bir ilişki vardır?

Araştırmanın mantığı ve sunumun mantığı

İşte bu ilk derste, sizleri ikna etmem gerektiği için en sıradanlarından başlayıp en şaşırtıcı olanlara doğru yol alarak, epey sıradan gelebilecek bu soruları soracağım. Bugün sorular sormaya çalışacağım, evet, ancak bu soruların bir kısmını *ex post*, yani üzerinde düşündükten, çalıştıktan sonra sorabildiğim için, bu sorunsalın biraz şaibeli olduğu açık. Bilimsel iletişimin talihsizliklerinden biri, meseleyi açıklayabilmek için çoğu zaman şeyleri genetik bir sıralamada anlatmak zorunda oluşumuzdur. Bütün bilgi teorisyenleri, araştırma mantığının ve araştırma üzerine yapılan sunumun söylem mantığının birbirinden tamamen farklı olduğunu söylerler; ancak sunum mantığının gereklilikleri onlara kendini öyle bir dayatır ki, araştırma üzerine kurdukları söylemin çoğu zaman gerçekte araştırmada olanla hiçbir alakası kalmaz. Bizat ben kendim bu tür çalışmalarda (*Le Métier de sociologue*),⁵ konuyu anlatabilmek için kurduğum bazı cümlelerin aslında pratikte olan şeyi ifade etmediğini fark ettim (örneğin “Önce nesneyi tümüyle kavramak, sonra onu inşa etmek gerekir” gibi cümleler). Aynı şekilde, çoğu zaman cevap aradığımız soruları, ancak cevabı bulduktan sonra açık bir şekilde ifade edebiliriz. Cevap, soruyu daha sağlam şekilde yeniden ifade etmeye ve böylelikle tartışmayı yeniden başlatmaya yardımcı olur. Bu sorunsal, az önce söylemeye çalıştığım şeyin kusursuz bir örneği: Size anlatacağım ders, araştırmanın gerçekliği ile sunumun gereklilikleri arasında bir tür uzlaşmanın ürünü olacak. (Araştırmanın gerçekliğiyle ilgili olarak, bazen kendime, “İyi de, özünde atama yapmak ne demektir?” dediğim olur. Sunumun gerekliliği dediğim şeyden kastım ise, gerçeklikte hiç de o şekilde karşıma çıkmamış şeyleri, bir dişi sorunmuş gibi ele almaktır...)

5 Pierre Bourdieu, Jean-Claude Chamboredon ve Jean-Claude Passeron, *Le Métier de sociologue*, Mouton-Bordas, Paris, 1968.

Sınıflamak ne demektir?

Yalın haliyle bugünün sorgulama tematiğini vermek için yanıtlamaya çalışacağım sorular aşağı yukarı şunlar: “Sınıflamak ne demektir? Toplumsal dünya söz konusu olduğunda sınıflara ayırmak ne demektir?” Mantıkçı, sınıflara ayırma sorusuna genel hatlarıyla cevap verebilir veya zooloji ve botanik söz konusu olduğunda, biyolojinin sistematigi buna çok iyi cevap verebilir; ki bu da, işin sosyal bilimlerde o kadar da kolay olmadığını göstermesi itibarıyla biz sosyologlara oldukça faydalı olabilir.⁶ Netice itibarıyla, söz konusu toplumsal dünya olduğunda, sınıflamak demek, kendileri de sınıflama işini yapan özneleri sınıflara ayırmak demektir;⁷ sınıflamanın öznesi olma özelliğine sahip “şeyleri” sınıflamak demektir. Yani toplumsal öznesini öznelerin oluşturduğu sınıflamaları sorgulamak gerekiyor. Botanik ya da zoolojik sınıflamalar mı söz konusudur, yoksa başka türlü bir sınıflama mı? Tüm sınıflamalar aynı öneme mi sahiptir? (Üzerinde düşünüp taşındıktan sonra kurulan bir sorunsalın, içinde ister istemez cevabı da barındırması sebebiyle, kurgusal olduğunu göreceksiniz. Cevabımı bilmediğiniz, cevap veremediğiniz bir soru sormak çok zordur; bu da, sorunun aslında bu şekilde kurulmadığını gösterir, yoksa tanım itibarıyla araştırma da olmazdı ya da her şey pek güzel olurdu.)

Sosyolojide karşımıza çıktığı şekliyle sınıflara ayırma sorunu, kendimize “Toplumsal dünyada sınıflara ayıran kimdir?” sorusunu sormaya iter. Herkes sınıflama yapar mı? Her zaman mı sınıflara ayırırız? Nasıl sınıflara ayırırız? Tanımlardan, kavramlardan vb. yola çıkarak, tıpkı bir mantıkçının sınıfladığı gibi mi sınıflıyoruz? Eğer herkes sınıflama işini yapıyorsa, tüm sınıflar, dolayısıyla da tüm sınıflayıcılar aynı toplumsal ağırlığa mı sahiptir? Çok farklı bağlamlarda örnekleri ele alırsak, sınıflama bilimsel ya da yarı bilimsel bir taksonomiye göre yapan INSEE'nin [Fransa Ulusal İstatistik ve İktisadi Araştırmalar Enstitüsü] müdürü, “Şu gelir dilimlerinin üzerindeyseniz şu kadar ödeyeceksiniz” diyerek bir sınıflama yapan vergi müfettişiyle aynı ağırlıkta mıdır? Şu ya da bu özelliklere sahip fail kategorileri inşa eden sosyoloğun sınıflamaları, kâfirlerle dini bütünleri birbirinden ayıran vaizin sınıflamalarıyla aynı düzlemde mi ele alınmalıdır?

6 Sınıflandırma konusunda bkz. P. Bourdieu, *La Distinction. Critique sociale du jugement*, Minuit, Paris, özellikle s. 543-564. [Ayrım, çev. Derya Fırat Şannan, Ayşe Günce Berkkurt, Heretik Yayınları, Ankara, 2015]. Zooloji ya da botanik ile sosyal bilimler arasındaki karşılaştırma *Ayrım*'da yoktur ancak “Espace social et genèse des classes”, *Actes de la recherche en science sociales*, sayı 52-53, 1984, s. 4-5'te yer almaktadır. “Sınıflandırmak ne demektir?” sorusu *Actes de la recherche en science sociales*'in (Kasım 1983) 50. sayısının konusudur.

7 Pierre Bourdieu'nün *Ayrım*'daki “beğeni sınıflandırır ve sınıflandırmanı sınıflandırır” ifadesiyle burada çalışma eksenlerinden birine yer verdiğini görüyoruz.

Tüm sınıflamaların aynı sosyal güce sahip olup olmadığını sorgulamak, bizi epey zor bir soruya sevk eder: Tüm sınıflamalar aynı kendini doğrulama kapasitesine sahip midir? Örneğin siyaset insanları, toplumsal dünya üzerine, ciddi biçimde gerçekleşebilme iddiası taşıyan, bir nevi kendi kendini geçerli kılma gücüne sahip savlar ortaya atma kudretine sahiptir. Toplumsal sınıflamalar, tamamen keyfi sınıflamalardan tutun da, nasıl derler, adeta kanun hükmünde kabul edilen sınıflandırmalara varıncaya dek, büyük çeşitlilik gösterirler. Keyfi sınıflamaya “hakaret” örneğiyle daha sonra tekrar değineceğim.

Sıradaki soru şu: Sosyolog ya da tarihçinin yaptığı sınıflandırma (bence bu tüm sosyal bilimler için geçerli) ile örneğin bir botanikçinin yaptığı sınıflandırmalar arasındaki ortak nokta nedir? Botanik sınıflandırmalar üzerine genel geçer şeyler söyleyeceğim, çünkü bu ne benim mesleğim ne de araştırmanın asıl konusu. Az önce de dediğim gibi, bu örneği sosyolojik sınıflandırmanın kendine has özelliğinin ne olduğunu göstermek için kullanıyorum sadece. Botanikçiler, kendi kullandıkları sözcüklerle, az ya da çok doğal veya yapay sayılabilecek ölçütleri temel alarak sınıflar oluştururlar. Botanik ve zooloji iki büyük sınıflandırma türü ayrımı yapar –“sistemler” dedikleri yapay sınıflandırmalar ile “yöntemler” dedikleri doğal sınıflandırmalar arasında yaptıkları ayırmadan bahsediyorum– ve bu, sosyologlar için faydalı bir ayırmadır.

Yapay dedikleri sınıflandırmalar, az çok keyfi ya da kararlaştırılmış bir amaca göre seçilmiş bir niteliği ölçüt alır; seçim ilkesi, türlerin teşhisini kolay ve hızlı bir biçimde gerçekleştirmektir. İdeali, ivedilikle sınıflara ayırmak olduğu için, göz rengi gibi belli bir özelliği, gözle görülür bir niteliği göz önüne alırlar. Kandaki üre oranı gibi gözle görülmeyen, daha derin bir ölçüt aldıklarında, sınıflandırma işi çok daha zorlaşır.

Doğal sınıflandırmalar ise kullanışlı ama az çok keyfi bir ölçüte göre değil, “bir dizi” ölçüte göre yapılır. Organizma için arz ettiği gerçek önem sırasına göre bütün unsurları ölçüt alırlar. Doğal sınıflandırmalar, örneğin şekil, morfoloji, yapı, anatomi, işleyiş, fizyoloji, etiyoloji gibi çok sayıda temel niteliği dikkate alır. En doğal sınıflandırmalarsa, incelenen farklı ölçütler arasındaki bağıntıları dikkate alan sınıflandırmalardır.

Böylelikle birbirleriyle son derece bağıntılı ölçütler bütünü temelinde, “doğal” adı verilen sınıflar oluşturulmaktadır (“doğal” sözcüğü tehlikelidir ve sosyolojide sorunlara yol açar). Bu doğal sınıflar, şeylerin doğası üzerine veya Ortaçağ’da denildiği gibi, *cum fundamento in re* (yani “şeylerin kendi içindeki temel” üzerine) kurulur. Bu şekilde oluşturulan belli bir sınıfın tüm bileşenleri, kendi aralarında herhangi bir başka sınıfsınıklara kıyasla daha fazla benzerliğe sahip olacak ve doğal bir sınıflandırma, gözlemlenen varyasyonun olası en büyük kesitiyle ilgili nitelikler bütününe arayışına yönelecektir. Sınıflandırma işini yapanların sorunlarından biri, “temel nitelikler”

dedikleri şeyleri, yani en belirgin ayırt edici özellikleri bulmaktır; öyle ki bir-biriyle bağıntılı bu ölçütler bütününe önemli özelliklerinin tümü, bir bakıma saptanabilir olmalıdır. Belli bir sistematik [analiz] türü, tutarlı denilebilecek ölçütler evreniyle bu ölçütler arasındaki ilişkileri göz önünde tutarak sınıflandırmalar üretmek için faktöriyel analiz ve mütekabiliyet analizi yöntemlerini kullanır. Bu hatırlatma, konuyu bilenler için oldukça yüzeysel gelecektir ama benim açımdan sosyal bilimlerle kıyaslama yapmak için yeterli.

Sınıflayan öznelere sınıflamak

Bir şekilde, söylenmiş olan her şeyi alıntılayabilir ve sosyolojinin hizmetine sunabiliriz. Sosyolog da tıpkı botanikçi gibi, kendi aralarında bağıntılı ölçütlerin arayışındadır. Öyle ki, tespit edilen farklılıklar evrenini yeniden üretmek amacıyla, yeterli sayıda ölçütten yola çıkarak bütün ölçütleri temellük etme peşindedir. Bu, örneğin benim, tüm bir ölçütler sistemini –ekonomik, toplumsal, kültürel, cins özellikleri– kapsayan “inşa edilmiş sınıf” kavramıyla⁸ *Ayrım*’da yapmaya çalıştığım şeydi. Bu [çalışmada] mümkün olan en özet şekilde tanımlamaya çalıştığım (çünkü seçilen ölçütler sistemine kıyasla ek bilgi sağlamayan her ölçüt dışında bırakılmıştı) kendi aralarında birbirlerine bağlı ölçütlerden oluşan nihai bir sistemden hareketle, anlamamız gereken tutarlı farklılıkların tamamının ayırıcısına en eksiksiz ve en kısa yoldan varabilmemiz gerekir. Buraya kadar bir fark yok.

Bana göre asıl fark, kendi ölçütler sistemini ve taksonomisini, kendi sınıf bölümlenmesini yapmak için kullanabileceği ölçütler içinde, sosyoloğun iki ölçüt kategorisiyle karşı karşıya kalmasıdır. Buna bir örnek: Ben Paris Üniversitesi’ndeki hocalar üzerine çalışıyorum; yaş, cinsiyet, eğitim verdikleri fakülte, *agregasyon*a sahip olup olmamaları, hangi sendikaya üye oldukları, “Que sais-je” dizisinden kitap yayımlayıp yayımlamadıkları, yayınevi olarak Klincksieck’i mi yoksa Belles Lettres’i mi tercih ediyor olmaları vb. ölçütler söz konusu.⁹ Bu ölçütleri, gerçekliği bölümlenmek için kullanılacak araçlar olarak değil de nesnelere olarak ele aldığım andan itibaren, bu bölümlenmeyi yaptığım araçlar arasında büyük bir fark olduğunu keşfederim. Örneğin “agrejeler”/“agreje olmayanlar”, gruplara karşılık gelir. Bazı ölçütler, gerçeklikte [birileri tarafından] tesis edilmiştir (tesis etmek sözcüğü önemli, içinde “oluşum, kurma, temel atma”^{*} anlamı vardır), bunlar gerçekliğin kurucu

8 Bkz. P. Bourdieu, *La Distinction*, (inşa edilmiş sınıf kavramı için özellikle s. 117-121).

9 P. Bourdieu’nün gönderme yaptığı araştırma, sonrasında *Homo academicus*, Minuit, Paris, 1984’te yayımlanacaktır. (Burada bahsi geçen hususlar için bkz. s. 17-33).

(*) Bourdieu’nün burada kullandığı sözcük “constitution”dur. Kuruluş, tesis etme, temel, oluşum anlamları dışında “temel yasa”, “anayasa” gibi anlamları da vardır – e.n.

unsurlarıdır; gerçekliği parçalara ayırırlar ve bu parçalara ayırma olgusunun var olmasında parmağı olan insanlar vardır: Örneğin Agrejeler Birliği'nin tam yetkili bir başkanı vardır ve bu kişi tüm agrejeler adına konuşabilir.

Buna karşılık, feminist hareketten önce insanları erkek/kadın olarak ayırma, düşünüldüğünde, her ne kadar ikisi arasında bir süreklilik olduğu görülse ve cinsiyetlerarası ayırım toplum tarafından keyfi olarak yapılmış olsa da, istatistikçilere en az sorun çıkaran şey olmuştur. Oysa gerçek yapılarla daha ayrıntılı nüfuz edebilmek için çok daha incelikli ayrımlar gereklidir. Diğer bir örnek, genel olarak istatistikçilerin üzerinde pek kafa yormadıkları yaş dilimleridir. (İncelenmesi gereken ilginç bir husus, sınıflandırıcıların sosyal konumları ile sınıflandırmalarının toplumsal özellikleri arasındaki bağıntıdır. INSEE'nin kullandığı tarzda bürokratik sınıflandırmalar, onları üretenler için fazla sorun teşkil etmez ama biraz kafa yorulduğunda çok büyük sorun çıkarırlar. Alphonse Allais, üç yaşından küçük bir çocuğa trenle seyahat indirimi uygulanıyor olmasıyla dalga geçiyor ve bir baba çocuğuyla birlikte onun doğum gününde seyahat ettiğinde ne olacak diye soruyordu; yoksa baba oğlunun üç yaşını geçtiğini beyan etmeli ve ek ücret ödemeyi talep etmek için acil durum fren kolunu mu çekmeliydi?¹⁰ Mizahçılar sosyologların müttelikidir, çünkü gündelik rutinde gözümüzden kaçan soruları sorarlar.) Bir süreklilik arz eden tüm bu olaylarda, taksonomiler ve hukuki sınıflandırmalar, altında/üstünde, kadın/erkek diye böler atar. Hukuk, süreklilikleri keser, böler.

İnşa edilmiş bölümler ve gerçek bölümler

Sosyolog, kullandığı sınıflandırmaların gerçeklikte tekabül ettiği statüyü, başvurduğu ölçütlerin hukuki statüsünü sorgulamadığında, iki sınıf türünü sürekli birbirine karıştırır. Sosyolojideki “tipolojiler”den çoğu, bir karışımın sonucudur; ki bence bu epistemolojik bir felakettir. Örnek olarak “kozmo-polit/yerel” tarzı biçimsel karşıtlıklar ile gerçekliğe kök salmış ve gerçek bölümlerden kaynaklanan karşıtlıkları birbirine karıştıran üniversite öğrencileri üzerine bir çalışmayı anımsıyorum (“yol gösterici hoca” ile “kılını kıpırdatmayan hoca” arasında kurulan bir karşıtlığa dayalı olarak ortaya çıkan “jet sosyolog”^{*}).¹¹ Bir başka deyişle, tipolojiler, genelde inşa edilmiş bölümler ile gerçeklikten ödünç alınan bölümleri birbirine karıştı-

10 Bkz. Alphonse Allais, “Un honnête homme dans toute la force du mot”, *Deux et deux font cinq*, Paul Ollendorf, Paris, 1895, s. 69-72.

(*) “Jet sosyolog”, sınıfta öğrencileriyle ilgilenmekten çok konferanslara katılmayı tercih eden hocalar için kullanılan bir ifadedir – e.n.

11 Bkz. Alvin W. Gouldner, “Cosmopolitan and locals: Toward an analysis of latent social rules”, *Administrative Science Quarterly*, sayı 2, Aralık 1957, s. 281-307; ayrıca bkz. *Homo academicus*, s. 23-24.

rır. Yapısal antropolojinin ilk Amerikan taklitlerinin ortaya çıktığı dönemde Lévi-Strauss'un, mitolojiden ya da ritüellerden gerçekliğe devşirilen ("kuru/nemli", vb. gibi) karşıtlıklar ile tümüyle başka bir inşa, başka bir düşünce boyutuna ait olan (örneğin saf/saf olmayan tarzında, benim bile icat edemeyeceğim türden), oldukça karmaşık karşıtlıkları aynı potada eritiveren bir etnoloğun makalesini yorumladığımı anımsıyorum. Sosyolojide kullandığımız sınıflandırmaların "ontolojik" statüsünü sorgulamamak, hiç de aynı gerçeklik statüsüne sahip olmayan bölümlenme ilkelerini aynı kefeye koymaya sevk eder bizi.

Biyolojik sınıflandırmayla karşılaştırmaya geri dönecek olursam, sosyolojinin zaten sınıflandırılmış olan "şeyler"le karşılaştığını söyleyebilirim; bunlar bireyler ya da kurumlar olabilir. Örneğin, yükseköğrenim profesörlerini kurumlara göre sınıflara ayırmak istediğinizde, üniversiteler kategorisini ve büyük kurumlar kategorisini karşınızda bulursunuz. Genelde, bu sınıflamaları temellük etmek için seçilen araçlardan biri, bunların tarihine inmektedir: Ne zaman ortaya çıkmış ya da ne zaman icat edilmişlerdir? Bu, bürokratik mi yoksa teknolojik bir yakın geçmiş icadı mıdır? İster kişiler isterse kurumlar söz konusu olsun, sosyologların nesnelere zaten halihazırda sınıflara ayrılmış olarak karşımıza çıkar. Belli sınıflara mensup olduklarının göstergeleri olan ve gündelik hayatta sınıflara ayırma işinin ne olduğuna dair bize bir emare sunan isim ve unvanların taşıyıcılarıdır. Eğer sosyoloğun karşılaştığı [nesne] zaten sınıflanmış haldeyse, bu durumda, sınıflara ayıran özelliklerle işimiz var demektir.

Gündelik hayatta, bir kurum (ya da bir birey) asla "şey" olarak karşımıza çıkmaz –hiçbir zaman kendiliğinden ve kendisi gibi görünmez–, hep bir takım niteliklerle donanmıştır, zaten nitelikleri önceden belirtilmiştir. Örneğin, nasıl derler, *ès qualités** hareket eden biri (Bana son derece derin bir sosyal felsefe içeriyor gibi görünen bu deyim daha sonra tekrar döneceğim), bir kürsü profesörü, bir din adamı, bir devlet memuru; kıyafet, markalar, nişanlar, rütbelere vb. türünden, incelenen toplumsal failin taşıdığı her türlü işaret yoluyla ayırt edilebilecek sosyal özellikler ve sosyal niteliklerle donanmış olarak karşımıza çıkar. Bu işaret ya da etiketler; ün, belagat, konuşma zarafeti, kurallara uygun telaffuz gibi, tamamen bedenselleşmiş, yani neredeyse görünmez hale gelmiş de olabilirler... Bu son derece önemli: Bedenselleşmiş özellikler neredeyse görünmezdir, neredeyse doğaldır. (İşte bakın, burada doğal sınıflandırma tekrar karşımıza çıkıyor). Bu özellikler, toplumsal öngörülerin temeli gibi işlev görürler. Amacım sadece soru sormak-

(*) Hukuk alanında, bir hukuki davada ya da sözleşmede bir kişi ya da kurumu temsil yetkisine sahip kişiyi vurgulamak için kullanılır. Bu anlamda, bu kişi ya da kurum adına hareket edebilir –ç.n.

ken erkenden cevaplara da geçiyorum, ama toplumsal yaşamın mümkün olmasının nedeni, tam da sınıflara ayırmaktan vazgeçmememizdir, yani (sadece toplumsal anlamda değil) ele aldığımız, konu edindiğimiz kişiyi de içinde sınıfladığımız sınıfla ilgili hipotezler üretmekten vazgeçmememizdir. Nasıl derler, “İşimiz kiminle, bunu bilmek gerekir”. Bu özellikler çok daha görünmez olabilir ve bunları taşıyan kişinin dışında da olabilir: İki kişi arasında cereyan eden bir durumda ya da ilişkide de bu işaretleri bulabiliriz; örneğin saygı ifadeleri gibi... “Saygı” sözcüğünde algılar devreye girer ve sınıflandırmaya temel teşkil eden özellikler, kendilerini diğer insanlara dayatan ve belli bir tür bakışı gerektiren ve böylelikle de uygun davranışın sergilenmesini dayatan özelliklerdir.

Gündelik hayatta, failer sınıflara ayırırlar. Yaşamak için sınıflamak gerekir ve Bergson’un “Ottur, ekseriyetle otçulları çeken”¹² cümlesini taklit edecek olursak, toplumsal öznenin ilişki kurduğu kişi genelde “öteki”dir. Başka bir deyişle, işimiz toplumsal kişilerledir; yani atanmış [*nommées*] (“atanmış” sözcüğünü düz anlamda, yani “Cumhurbaşkanı [şu kişiyi] atadı...” anlamında almak lazım), bir isim tarafından belirlenmiş, onları belirlemekle kalmayıp aynı zamanda oldukları şey yapan bir isim tarafından *tesis edilmiş* kişilerledir işimiz. Bu konuya tekrar döneceğim.

Anlamanız için, oldukça açıklayıcı bulduğum “atfetme” [*attribution*] benzetmesine başvuracağım. “Nitelik atfetme üzerine kurulu yargı” deyişindeki “nitelik atfetme” sözünün, sanat tarihi geleneğinde son derece açık bir anlamı vardır: Bir tabloya, bir sanatçıya bir isim/sıfat verme işidir bu. Bir esere atfedilen sanatçıya göre, eserin algılanışının sadece öznel değil nesnel [anlamda da] değişeceği ve nesnel olarak piyasa değeriyle ölçülebilir algılanışının da değişeceği bilinir. Bazı amatörlerin ya da profesyonellerin son derece önemli toplumsal etkileri olan üstün sınıflandırma yetkileri vardır – üçüncü sınıf bir Hollanda resminin niteliğini değiştirebilme gücüne sahiplerdir. Toplumsal dünyada geçerli olan bazı sınıflamalar da bu türdendir. Örneğin Bakanlar Kurulu tarafından yapılan devlet memuru atamaları, hukuki yaptırım olan yürütme edimleridir ve birçok somut sonuç doğurabilir: saygı göstergeleri, maaşlar, emeklilikler, kesintiler, tedaviler vb., yani kelimenin en geniş anlamıyla her türlü toplumsal muamele... Demem o ki, toplumsal dünyada maruz kaldığımız sınıflamalar, inşa edilmiş şeyler halinde sosyoloğun karşılaştığı nitelikler, bir anlamda o şeyin özelliklerini de beraberinde üreten atlandırmalardır ve o şeye bir statü yüklerler.

12 Henri Bergson, *Matière et mémoire*, Alcan, Paris, 1903, s. 173. Bu ifade üzerine ayrıca bkz. Claude Lévi-Strauss, *La Pensée sauvage*, Plon, Paris, 1962, s. 180. [*Yaban Düşünce*, çev. Tahsin Yücel, YKY, İstanbul, 2010].